

PAPER DETAILS

TITLE: BIZANSLI BIR KADIN YAZARIN GÖZÜNDEN TOPLUMSAL CINSİYET: ANNA
KOMNÈNA`NIN ALEKSIAD`INA BAKIS

AUTHORS: Dilek MAKTAL CANKO

PAGES: 123-135

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/537160>

BİZANSLI BİR KADIN YAZARIN GÖZÜNDEN TOPLUMSAL CİNSİYET: ANNA KOMNÈNA'NIN ALEKSİAD'INA BAKIŞ

Dilek MAKTAL CANKO¹

ÖZET

Bizans İmparatoru I. Aleksios Komnenos'un kızı olan Anna Komnèna, Bizans İmparatorluğu'nun en güçlü kadınlarından olan annesi Irene Doukaina ve babaannesi Anna Dalassena ile büyüdüğü sarayda geleceğin imparatoriçesi olarak yetiştirilmişti. Ancak yaşanan olumsuzlukların hayallerini yıkması sonucunda kendi hakkı olarak gördüğü tahtı almak için bir dizi çatışma içine girmekten kaçınmamış ve başarısız olmuştu. Bu başarısızlık, onun manastır hayatını tercih etmesine ve orada Bizanslı bir kadın tarafından yazılmış tek seküler biyografik ve tarihi eser olan *Alexiad*'ı yazmasına neden olmuştu.

Anna Komnèna, *Alexiad*'ın önsözünde, bu kitabı yazmasındaki amacının kendi yazarlık yeteneğini sergilemek olmadığını çok önemli gördüğü bir konunun tarihin karanlık sayfalarında kaybolmasına izin vermemek olduğunu belirtir. 1143-1153 yılları arasında yazılan *Alexiad*'ta Anna'nın kaybolmasına izin vermek istemediği konu, yazıldığı tarihten kırk ile altmış yıl öncesinden başlayarak babası I. Aleksios Komnenos'un muhteşem imparatorluk yıllarıdır. Komnèna, bu uzun ve kişisel tarihi İmparator Aleksios Komnenos'un imparatorluk yıllarını yazarken aslında hakkı olmasına rağmen tahta çıkamamış Anna'nın ve çevresindeki Bizanslı kadınların Bizans toplumu içerisindeki yerleri ve yaşadıkları hakkında önemli bilgiler vermektedir. Anna Komnèna'nın satır aralarında bahsettiği Bizanslı kadınların yaşadıkları 330-1453 yılları arasında varlığını sürdürmüş ve kadınlarını ikinci sınıf vatandaş olarak tanımlamış bir imparatorluğun kadınlara bakış açısını da açıklıkla sunmaktadır. Bu bildiride, Bizans İmparatorluğu'nun tek seküler kadın yazarının gözünden Bizans İmparatorluğu'ndaki toplumsal cinsiyet rollerini inceleyeceğiz.

Anahtar Kelimeler: Anna Komnèna, *Alexiad*, I. Aleksios Komnenos, Bizanlı Kadınlar, Bizans'ta Toplumsal Cinsiyet

¹ Araş.Gör.Dr. Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, dilek.m.canko@ege.edu.tr.

GENDER THROUGH THE EYES OF A BYZANTINE WOMAN WRITER: AN OVERVIEW OF ANNA KOMNÈNA'S ALEXIAD

ABSTRACT

The daughter of Byzantine Emperor Alexios Komnenos I., Anna Komnena was raised as the future empress in the palace she grew up with her grandmother Anna Dalassena, one of the most powerful women of the Byzantine Empire, and her mother Irene Doukaina. However, when she got disappointed as a result of some unfortunate events she didn't avoid engaging in a number of conflicts in order to gain the throne which she considered as her right and became unsuccessful. This failure led her to choose monasticism and write *Alexiad*, the only secular biographic and historical work written by a Byzantine woman.

In the preface of *Alexiad*, Anna stated that her aim in writing this book was to prevent a significant subject to disappear in the dark side of history rather than displaying her writing skills. Written between 1143 and 1153, the subject which Anna didn't want to disappear in *Alexiad* was the magnificent emperorship years of his father Alexios Komnenos I starting from the forty or sixty years before the date it was written. This long and personal history gives detailed information as Byzantine women. The Byzantine women, whom Anna Komnèna mentioned between the lines, continued to exist between 330 and 453 BC, and they openly express the view of women from an empire that defined their women as second class citizens.

In this report we will examine the gender roles in the Byzantine Empire in the eyes of the single secular woman writer of the Byzantine Empire.

KeyWords: Anna Komnèna, *Alexiad*, Emperor Alexios Komnenos I., Byzantine Women, Gender in Byzantium

“Gerçekten güçlü kişiliği olanlar, dıştaki koşulları umursamayarak tüm benliklerini azmettikleri ne ise ona verirler.” Anna Komnèna (Aleksiad, 2. Kitap, IX. 3.)

Bizanslı kadınlar hakkında bilgilerimizin neredeyse tümü erkeklerin yazdığı metinlerden veya yaptığı eserlerden sağlandığı için Bizans'ta toplumsal cinsiyet çalışmalarında gerçek ile ideoloji arasındaki dengenin kurulması önemlidir. Bir kadının ne yaptığı ya da ne olduğuyla değil, ne yapması ya da nasıl olması gerektiğiyle ilgilenen, teoloji ve kanunlar ile canlandırılan ideolojilerin kurulmasına rağmen, gerçekler her zaman ideolojilere uygun gelişmemektedir.

Bizanslı bir kadın tarafından yazılmış tek seküler metin olması sebebiyle Aleksiad, Bizanslı kadınların sesini bize ulaştırdığı ve Bizanslı kadınlar hakkındaki gerçeklerin ortaya çıkmasına yardımcı olduğu için Bizans'ta toplumsal cinsiyet çalışmalarında kilit noktada bulunmaktadır.

ANNA KOMNÈNA

Bizans İmparatorluğu'nun tek seküler kadın tarihçisi ve biyograficisi olan Prenses Anna Komnèna, Komnenos Hanedanlığı'nın kurucusu ve Bizans İmparatoru I. Aleksios Komnenos'un ve Irene Doukaina'nın kızı ve dokuz çocuğunun ilki olarak 2 Aralık 1083 tarihinde imparatorluk sarayının kadınlarının doğumlarına özgü Mor Odada dünyaya gelmiş ve Mor Odada Doğan (porphyrogenetos) unvanını almıştır (Komnèna 1996, 191).

Dukas ailesi ile ittifak yaparak imparator olmuş olan I. Aleksios, 8 yaşındaki kızı Anna ile İmparatoriçe Maria'nın oğlu ve imparator veliahdı Konstantinos Dukas'ı nişanlayarak tahta çıkmasına yardımcı olan imparatoriçeye vefa borcunu öderken ondan sonraki imparatoru da belirlemiş oluyordu (Bryennios 2008, 23). Bu nişan, Anna'yı da geleceğin müstakbel imparatoriçesi yapıyordu. Ancak bilmediğimiz bir nedenden dolayı nişanın bozulması Anna'nın tacını tehlikeye soktu. Nitekim Anna'nın hayallerini ve beklentilerini yıkan olay gerçekleşti: İmparator I. Aleksios, 4-5 yaşlarında olan Anna'nın erkek kardeşi Ioannes'i eş imparator ilan etti. Anna'nın ise Rum soylusu Nikephoros Bryennios ile evlendirilmesi ile hayalleri tekrar canlanmaya başlasa da annesi ve kendisinin tüm çabalarına rağmen I. Aleksios veliahdını değiştirmede.

Anna Komnèna'nın çok hırslı olduğu küçük yaşlarından bilinmekteydi. Küçük bir kızken ailesi felsefe öğrenmesine karşı olmamasına rağmen edebiyatla ilgilenmesini istemedikleri için (imparatorluk kadınları ne kadar ayrıcalıklı olsa da kız olduğu için edebiyatla ilgilenmesi istenmemektedir), Anna sarayın harem ağalarından birinin emrinde gizlice çalışmak zorunda kalmıştı.² George Tornikios, Anna Komnèna'nın cenaze konuşması sırasında Anna'nın sıra dışı

² Bizans'ta erkekler gibi normal okullara gidemeyen kızlar, altı, yedi yaşlarından itibaren aileleri veya özel öğretmenleri tarafından evde eğitiliyorlardı (Talbot 1997, 120). Bizans'ta kızların eğitimi; ilahileri ezberlemek, okuma yazmayı ve kutsal kitabı öğrenmekle sınırlıydı. Edebiyatın, okuyucularının özellikle de kadınların ahlakı üzerinde çok zararlı etkisi olacağı varsayıldığı için edebiyat çalışması kadınlar için eğitim müfredatının bir parçası olmamış ve kadınların sadece dini çalışmaları izlemeleri uygun görülerek onların eğitimi sınırlandırılmak istenmiştir (Garland 1988, 365-383). Buna rağmen bazı aristokrat ailelerin kızları, öğrenimlerini din dışı alanda da sürdürmüşler ve Bizans'ın kültürel hayatına tüm sınırlandırmalara rağmen katkıda bulunabilmişlerdi.

eğitimi, bilgeliğini ve çağdaş âlim erkekler üzerindeki etkisini övmesine karşılık bu özelliklerin başkaları tarafından özenilmemesi gerektiğini de belirtmiştir. Anna'yı sadece Antik dönemden birkaç kadın ile karşılaştırılabilir bulmuştu (Aktaran Laiou 1981, 254). Aleksiad'ın giriş bölümünde belirttiği üzere Anna, Helen dilini derinlemesine incelemiş, güzel konuşma sanatını ihmal etmeden felsefe ile ilgilenmiş, Aristoteles'in kapsamlı bilimsel yapıtlarını, Platonun diyaloglarını dikkatle okumuş, tinsel yönünü dörtlü bilgi (astronomi, geometri, aritmetik ve müzik) ile zenginleştirmiş eğitime önem vermiş meraklı ve çok zeki bir prensesi (1996, 9).

Bu hırs, 11. yüzyıl boyunca imparatorluğun politik karakterinin değişmesine neden olan kadınların hırsı ile aynıydı. Bu yüzyıldan itibaren imparatorluk kadınları sadece evlilik birliğinin ve imparatorluğun tüm önemli öğelerinde bir ortak değil; aynı zamanda bu birliğin ve imparatorluğun mimarı olarak da önemli bir role sahiplerdi (Hill 2006, 444). Bu kadınların en önemli örneği, Anna'nın babaannesi Anna Dalassena ve annesi İmparatoriçe Irene idi. Bu kadar güçlü kadınlar örnek olarak karşısında dururken Anna Komnèna'nın hükümdarlığı ve gücü arzulanması şaşırtıcı olmamaktadır.

Ancak bu hükümdarlık ve güç arzusu, onun İmparator I. Aleksios'un ölümünün ardından tahtın sahibi olan kardeşi II. Ioannes Komnenos'a karşı suikast düzenleyecek kadar gözlerini kör etmişti (Ostrogorsky 1986, 347-348). Suikastın başarısızlığı Anna'nın, manastıra sürgüne gönderilmesine neden oldu. Burada tanıdıkları ile bile görüştürülmeden neredeyse hapisteymiş gibi uzun süre yaşadı (1996, 467). Anna'ya göre, imparatoriçe olmak Anna'nın hakkıydı ve doğumunda cinsiyeti nedeniyle kaybettiği tahtı şimdi de eşi kaybediyordu. Bu olayı hayatı boyunca unutmayacaktı ve tüm yaşamını, hırslarını bunun üzerine kuracaktı.

Güçlü aynı zamanda çok zeki ve iyi eğitilmiş, Bizans'ın tek laik kadın tarihçisi (Laiou 2000, 1) Anna, 1118'de babasının 1123'te annesinin ve 1137'de eşinin ölümünün ardından kendini okumaya, araştırmaya ve yazmaya verdi (Umar 1996, 5-6). Bu dönemde kendi deyimiyle yazarlık yeteneğini sergilemek için değil önemli bir konunun tarihin karanlık sayfalarında kaybolmasına izin vermemek için Aleksiad'ı yazdı (1996, 10). 1153'te ölümü ile son bulduğu düşünülen yapıtı, Anna Komnèna'yı Ortaçağ Avrupası'nın tek seküler kadın tarihçisi yapmıştı.

ALEKSİAD

Aleksiad, yazıldığı tarihten kırk ile altmış yıl öncesinden başlayarak imparator I. Aleksios Komnenos'un hayatını, kişiliğini, kahramanlıklarını, politik kargaşa ve savaşlarla geçen 12. yüzyılda Bizans Devletini yeniden güçlendirmek için gösterdiği çabaları anlatır.

Anna Komnèna, hayatı boyunca edindiği bilgisini ve eğitimi sergileyerek eserini çok sevdiği Homeros tarzında ve eski bir dille destan biçiminde yazmıştır. Eser, sadece isminden dolayı destan değildir. Aynı zamanda, eserin kurgusunun yalınlığından dolayı da destandır (Laiou 2000, 6). Komnèna'nın kitap boyunca ve hatta adı ile de Homeros'a öykündüğü aşikârdır.³ Anna Komnèna, İlyada ve Odysseia'ya sayısız gönderme yaparak⁴ ve kahramanları ile Homeros'un kahramanlarını özdeşleştirerek⁵ edebiyat yeteneğini ortaya koyarken bilgisini ve zekasını da göstermektedir.

Bazı araştırmacıların Aleksiad'ı kötü tarzı ve sahte anlatımını gerekçe göstererek başarısız bir çalışma olarak görmelerinin (Ljubarskij 2000, 169) ya da eserin Anna Komnèna tarafından yazılmadığı, kocası kaiser Nikephoros Bryennios'un notlarından uyarlandığını iddia etmelerinin (Howard-Johnston 1996, 280)⁶ nedeni büyük ihtimalle bir kadının eseri olmasıdır. Ancak biyolojik farklılıklar nedeniyle edebiyatta; sağlam ve güçlü olarak nitelenen erkeklerin sanatına karşılık; kadınların sanatının doğadan beslenen, nazik, doğal, zarif ve süsleyici (James 1997, 14) özelliklerini tam da olduğu gibi taşıması bakımından Aleksiad'ın bir kadın tarafından yani Anna Komnèna tarafından yazılmış olmasından kuşku dahi duyulmamalıdır.⁷

Bununla birlikte Barbara Hill'e göre (2003, 193), Anna'nın kendisine imparator olma şansını kaybettiren erkek olarak dünyaya gelmeme trajedisi; onu, seçmediği ve hoşlanmadığı bir role mahkum etmiştir. Fakat, doğumuyla gelen bu cinsiyet ayrımcılığı, oturup bir dönemi yazacak kadar hırslı bir kadın olarak

³ Aleksiad adı İliada adının asıl biçimi olan İlias'tan esinlenmiştir. İlias "İlion'sal, İlion ile ilgili" destan diye anlaşılır. Aleksias adı İlias adına öykünerek "Aleksios'sal (destan), "İmparator Aleksios'un destanı" anlamına geliyor (Umar 1996, 6).

⁴ Göndermeler hakkında daha fazla bilgi için bkz: Buckler 1929, 197.

⁵ Kahramanlar ve özdeşleştirmeler hakkında daha fazla bilgi için bkz: Ljubarskij 2000, 171-172.

⁶ Macrides, Howard-Johnston'un bu tezini, 11. ve 12. yüzyıllardaki diğer yazarların özellikle de Psellos ve Zonaros'un eserlerini referans alarak cinsiyete özgü özellikleri ile birlikte ele alarak çürütmüştür (Macrides 2000, 63-81).

⁷ Aleksiad'daki kadınsı söylem notları hakkında daha fazla bilgi için bkz: Вилимоновић 2015, 7-36.

yetişmesinin ana nedenlerinden birini de oluşturduğu aşıkardır (Çağlan 2011, 23). Bu da Anna'yı hayatı boyunca kendini kanıtlamak için bir şeyler yapması gerektiği düşüncesine sürüklemiş ve Aleksiad biraz da bu dürtüyle yazılmış olmalıdır. Anna'nın çevresindeki kadınlar; hep güçlü olmuşlar, sorunlarıyla yüz yüze gelip başarılı olmuş kadınlardı. Bu kadınlar arasında yetişen Anna'nın, cinsiyetinden dolayı eksiklik duymasından ziyade onlar gibi başarılı ve sorunlarıyla baş edebilen bir kadın olduğunu göstermek için Aleksiad'ı yazdığını düşünmek daha mantıklıdır.

Anna kitabının önsözünde de belirttiği üzere bu eseri yazma nedeni, babasının imparatorluk yıllarının başarısının unutulmuşluğun derinliklerine kayıp gitmesine izin vermemek olsa da (1996, 10); satırlar arasındaki kadın sesi en büyük umudu olan babasının ardından tahta geçememedeki hayal kırıklığının yarattığı acıyı, başarısızlığı ve hüsrancı da açığa çıkartır. Anna'nın asıl amacı Aleksios'un destanı mıdır yoksa hakkı olan tahttan mahrum bırakılmış ve uzun süre tanıdıklarıyla bile görüşmesine izin verilmeyerek adeta hapis hayatı yaşamış bir prensesin güçlü varlık bildirgesi midir?

Aleksiad tarih, arkeoloji, sanat tarihi bilimleri açısından çok önemli bir kaynak olmasının yanında toplumsal cinsiyet çalışmalarına da önemli katkılar sağlamaktadır. Öncelikle Bizans kadınları ile ilgili bilgilerin çoğunun erkeklerin süzgecinden geçerek erkekler tarafından yazılan metinler ve çoğunlukla erkekler tarafından yapılan eserler ile bize ulaştığı düşünüldüğünde; Bizanslı kadınlardan bir olan Anna Komnena'nın eseri ile bize ulaşması ve kendi özelinde Bizanslı kadınların sesini duyurması çok değerlidir. Anna Komnena'nın satır aralarında bahsettiği Bizanslı kadınlar, 330-1453 yılları arasında varlığını sürdürmüş ve kadınlarını ikinci sınıf vatandaş olarak tanımlamış bir imparatorluğun toplumsal cinsiyet algısına son derece yalın ve naif olarak ışık tutmaktadır.

ALEKSİAD VE BİZANSLI KADINLAR

Bizans toplumunda kadının günlük yaşamı, maalesef günümüzde de hala kısmen geçerli olduğu gibi, evlilik ve ardından çocuk sahibi olma ile şekillenmekteydi. Çocuk doğurup ailenin devamlılığını sağlayan kadınların en önemli görevi, kız ve erkek çocuklarının yetiştirilmesi ve eğitilmesi, aile servetinin yönetilmesi ve hane halkının bakımı idi. Bizans hukukunun desteği ile kadınlar, ailenin özel alanı içinde ekonomik ve bireysel korumalara ve özgürlüklere sahip olmuşlardı. Kadının asli görevinin evin idaresi olduğunu belirten Bizans ideolojisi, kadının en önemli işini ip eğirmek ve giysi dikmek olduğunu belirtiyordu. Bizans kadı-

nına biçilen rol, iyi bir eş ve anne olmak olduğu için; okur-yazar ve eğitimli kadınlar istenmemiş ve eleştirilmiştir (Canko 2016, 401-406).

Anna Komnèna da eserinde Aleksios dönemi öncesini tasvir ederken “*daha önce insanların çoğu gevşeklik içinde yaşıyor ve bildircin avından diğer daha beter utanç verici zaman geçirme uğraşlarından başka bir şeyle ilgilenmeyerek kadınca bir yaşantı sürdürüyorlardı; böylece, yazını ve her türlü bilimsel eğitimi daha sonra gelen önemde sayıyorlardı (5. Kitap VIII.2)*” (1996, 171) cümlesindeki *kadınca* sözüyle edebi, sanatsal ve bilimsel uğraşları olmayan bir Bizans kadını tanımlı yapmıştır.

Simone de Beauvoir’ın *İkinci Cins* (1976) isimli eserinde ortaya attığı tezlerden biri olan “*insan kadın olarak doğmaz ona dönüşür. Kadın olmak doğal bir gerçeklik değildir. Belli bir tarihin sonucudur*” tezine uygun olarak Bizans kadınları, doğdukları andan itibaren toplum içinde bir dizi verili kültürel ve tarihsel göstereni benimseyerek “kadın” adı verilen tarihsel fikri cisimleştirmişlerdir. “Anna Komnèna, Bizans’taki ezici ataerkil ideolojinin, kendi cinsini lekeleyip hor görmekten başka seçme şansı olmayan bir kurban rolüne bürünmüştür” (Buckler, 1929, 114-121). Bizans toplumunda erkek egemen toplum kadınları ikincil role hapsedmiş ve ötekileştirmiş ancak daha da önemli olanı kadınlar hatta en entelektüel olanları bile bunu kabullenmiş ve benimsemiş görünmektedir.

Bir toplumda ataerkil ideolojinin benimsenmesi kadınların kendi hayatlarının kısıtlandığını görmelerini engellemektedir. Çünkü ataerkil ideoloji toplumsal cinsiyetler arasındaki eşitsiz güç ilişkilerini hem toplumsal hayatın her alanına yaymakta hem de bu baskıların hayat bulduğu alanlarda engellemeleri doğallaştırmakta ve meşrulaştırmaktadır (Soner 2012, 42-43). Aslında tarih boyunca hep eril norm var olmuş ve öteki (erkeğin ötekisi kadın) hep o norma göre ölçülüp belirlenmiştir (Berktaş 2010, 28). Bizans ataerkil düzeni de hukuk, din ve toplumsal baskı ile kadınların üzerinde iktidar kurmuş ve onlara bu yaşam biçimini kabullendirmiştir.

Bizanslı kadınların toplumsal sıkıştırılmış rollerine karşılık; doğuştan asil, güzel, dindar, doğurgan, erdemli, şefkatli imparatorluk kadınlarının, her zaman önemli ve ayrıcalıklı bir yere sahip oldukları görülmektedir. Bu kadınlara imparatorlukta önemli görevler verilmiş ve saraydaki önemli görevlerinin yanında, resmigeçitlere, bayramlara ve devlet törenlerine de imparatorluk görevlisi olarak katılmaları sağlanmıştır. Hatta imparatorun olmadığı durumlarda devlet yönetimini devralmışlar ya da küçük oğullarının naibesi olarak kararları kendileri vermişlerdir. Bazı durumlarda da imparatorun yanında en önemli danışmanı olarak bu-

lunmuşlardır. Bu durum kadınları ikinci sınıf vatandaşlar olarak gören Bizans toplumunda bir paradoks yaratmaktadır.

Anna Komnèna'nın büyük annesi Anna Dalassena ve annesi Irene de bu güçlü kadınlardan ikisidir. Kadınların sadece kadın olarak değerlendirildiği bir çağda bu iki imparatorluk kadını, savaş, siyaset ve dini roller konusundaki cesaretleri nedeniyle çok önemli figürler olmuşlardı (Hill 2000, 57). Aleksiad'ın birçok sayfasında Anna, bu iki kadının yaşamlarından ve onlara hayranlığından bahsetmektedir.

Anna Dalassena, imparator I. Aleksios için anne olmanın ötesinde çok önemli bir figürdü.⁸ Komnenos kardeşlerin bir önceki imparator III. Nikephoros Botaniates'i devirecekleri gece başta Anna Dalassena olmak üzere ailenin kadınlarının isyandaki etkin rolleri Aleksiad'da sayfalarca anlatılmıştır (71-74). I. Aleksios günlük işlerin yürütülmesinde annesini de imparatorluğa ortak etmiş (Komnèna 1996, 98) ve kentten ayrıldığı durumlarda imparatorluk erkini yalnızca annesine bırakmış kararını yaldızlı ferman ile herkese duyurmuştu (Komnèna 1996, 109). Anna imparatorun bu kararının nedenlerini eserinde anlatmaktadır:

“O, yönetimin yürütülmesini kendisinden çok annesinin üstlenmesini arzu ediyordu, ama bu niyetini ondan hep gizlemişti. Çünkü annesi bunu öğrendiği zaman daha yüksek bir yaşam istediği için çeker gider diye çekiniyordu. Ele alınacak işler ne olursa olsun onun görüşünü sormadan en küçük bir şey dahi yapmazdı, her tasarısının oluşturulmasında annesi sırdaşı yerine yardımcısı yerindeydi. İşlerin yürütülmesini azar azar onun üzerine yüklüyor ve onu yönetim ortağı ediyordu; hatta zaman zaman onun akli ve sorunları hükme bağlaması olmasaydı devletin batıp gideceğini söylediği bile oluyordu (3. Kitap VI.1)” (108).

Anna Dalassena ise torununun değişiyiyle manastır yaşamını hayal edip duruyordu:

“İşte onu, ana sevgisi sarayda tutuyordu. Oğlu imparator ile birlikte hüküm sürüyor ve hatta bazen dizginleri tek başına ele alıp devlet arabasını şuraya buraya çarptırmadan vukuatsız yürütüyordu. Çünkü o, diğer erdemlerinin yanı sıra gerçekten bir hükümdara sahip akla, zekaya ve yöneticilik ustalığına sahipti; ama beri yandan Tanrı'ya olan sevgisi onu karşıt bir yöne (rahibeliğe) çekmekteydi (3. Kitap VI.2)” (109).

⁸ İmparator I. Aleksios ve annesi arasındaki ilişki hakkında daha fazla bilgi için bkz: Hill 1996, 37-54.

Tanrı'nın ilk emrine uymayan ve erkeğin de kandırılmasına neden olan şeytanın aracı Havva'nın kızlarından⁹ biri Bizans İmparatorluğu devletini yönetiyordu. Anna Komnèna, Aleksios'un kararının toplumda yaratabileceği tepkiyi şu sözlerle açıklıyor: “*Belki de bunları okuyunca babam devletin yönetimini harem takımına emanet etti diye eleştireceklerdir (3. Kitap VII.2)*” (112). Aleksios Komnenos belli ki kızının kaygılarını taşımamış ve tüm yetkilerini annesine bırakmıştı: “*O (Aleksios) görünüşte egemendi; beriki ise (Anna Dalessana) egemenliğin kendisine sahipti (3. Kitap VII.5)*” (113).

İmparatorun annesi ile ilişkisini Komnèna, hayranlık duyduğunu ifade eden kelimeler ile anlatırken; kendi annesi imparatoriçe Irene ile ilgili bölümlerde kocasına bağlılık, utangaçlık ifade eden sözcükler kullanır:

“*O huyu gereği ortalıkta görünmeyi hiç sevmez, çoğu zaman kendi köşesine çekilmiş durur, işiyle gücüyle uğraşır; yani Ermişlerin kitaplarını okurdu, düşünceye dalar, hayır işlerine kendini verirdi. Halkın karşısına kaçınılmaz koşullarda İmparatoriçe olarak çıkması gecikince utanç içinde kalır, yanakları hemen al al olurdu. Ama söylenene bakılırsa tanrıların kendileri bile zorunluluğa karşı çıkamadıklarından o da İmparatora sık sık çıktığı seferlerde yoldaşlık etmek zorunda kalmıştı (12. Kitap III.2)*” (366-367).

İmparatorun sefere çıkarken İmparatoriçeyi de yanında götürdüğünü Anna Komnèna eserinde birkaç kez yenilemiştir. Hatta bir keresinde Anna'nın kullandığı “*imparatoriçe hem isteyerek hem de istemeyerek yoldaşlık ediyordu*” ifadesi imparatoriçenin kendi isteği dışında sanki imparator tarafından kendisine verilmiş bir emri yerine getirdiğini düşündürmektedir.¹⁰ Anna, annesinin sürekli seferlerde bile imparatorun yanında olmasının nedeni olarak imparatoriçenin imparatora özenle bakmasını, imparatorun ayaklarına musallat olan bir hastalık nedeniyle imparatoriçenin ayaklarını ovmasını, onu iyileştirmesini ve imparatora kurulan komplolar için gözcülük yapmasını göstermiştir (367-369):

“*İmparatoriçe, gece yorulmaz bir göz, gündüz her şeyi fark eden bir koruyucu, sofradaki tehlikelere karşı iyi bir panzehir ve yiyeceklerdeki zehre karşı sağlıklı bir iyileştirici ilaç (12. Kitap III.6)*” (368).

İmparatoriçe Irene, kocasının hükümdarlığı boyunca onun yanında olmakla

⁹ Bizans toplumsal yaşamında kadının yeri hakkında bkz: Canko 2018, 257-268.

¹⁰ Anna Komnena eserinde babasının Norman Beyi Robert de Guiscard ile yaptığı savaşı anlatırken Guiscard'ın karısı Gaita'nın da eşi ile birlikte sefere çıktığından bahsetmektedir (54 ve 143).

kalmamış kocasının hataları nedeniyle çektiği cezalara da ortak olmayı istemişti. Aleksios Komnenos, imparatorluğu ele geçirmek için düzenlediği isyan sırasında tüm kentin yaşadığı olumsuzluklar, kurbanlar, ve yağmalanmalar için vicdan azabı duymuş ve cezalandırılması için Patrik ve manastır örgütünün üyeleri ile bir toplantı istemişti:

“İmparator onların karşısına bir suçlu gibi bir hükümlü gibi garibanın biri gibi, hatta kendisinden üstün olanlar karşısında boyun bükmüş , kendisi hakkında verilecek hükmü endişeyle bekleyen birisi gibi çıktı..... Yargılayıcıları yalnız Aleksios’a değil onunla aynı kandan olup onun ayaklanmasına katılmış olanlara da aynı cezayı verdiler: Bunlar Tanrıyı yatıştırmak için oruç tutacaklardı, toprak üzerinde uyuyacaklardı ve diğer bağlantılı dinsel ayinleri yerine getireceklerdi. Onlar bu cezaları haklı buldular ve içtenlikle kabullendiler. Ayrıca onların (Komnenos kardeşlerin) eşleri de bu cezaları üstlenmekten bağışık kalmak istemediler- zaten kocalarına böylesine bağlı iken nasıl isteyebilirlerdi? (3. Kitap V.5)”(107-108).

Aleksiad, İmparatoriçe Irene’yi gecelerinin çoğunu ilahi şarkılarla geçiren, yemek masasında bile elinden dini kitaplarını düşürmeyen, gerçek bilgeliği oradan edinmek amacıyla dini inancı öğrenmeye kendini veren, hayatını kocasının hayatı üzerine kuran bir kadın olarak tanımlamıştır. Kuşkusuz Irene bu tanımlama ile Bizans ataerkil düzenin istediği kadın tipine uymaktaydı: Evi, kocası ve çocuklarıyla ilgilenen, merhametli sevgi dolu, sadece dini konular ile ilgilenen bir Bizans kadını.

SONUÇ

Aleksiad, Connor'a göre “herhangi bir döneme ait en büyük edebi eserlerden biridir” (2011, 329). Komnèna, neyi anlattığı kadar nasıl anlattığına da önem vererek çok bilinçli bir şekilde bu eseri yarattığını kanıtlamaktadır. Aleksiad, tarihsel olayları gözümüzde canlandırmamıza olanak sağlayan şekilde anlatmasından dolayı tarih, yazarın kendi ve çevresindeki kişilerin kişisel deneyimlerine ve yaşadıklarına gönderme yapmasından dolayı biyografi ve destandır.

Anna, Aleksiad’da babasına hayran küçük bir kız gibi babasının imparatorluğunu anlatsa da ataerkil yapının ağırlığını, her ne kadar güçlü, bilge, becerikli olsa da annesinin ve anneannesinin en önemli görevinin babası imparator Aleksios Komnenos’a yardımcı olmak olduğunu başarılı bir şekilde

tasvir eder. Bizans ataerkil düzeninin oluşturduğu ideolojinin Bizanslı kadınlar tarafından hatta en entelektüelleri ve güçlülere tarafından kabullenilmiş olduğunu bize ulaştırır. Bununla birlikte bu kabullenişle davranışları arasındaki tezat da dikkat çekicidir. Anna'nın küçük bir kızken imparator ve imparatoriçeden gizli edebiyat dersleri alması ve Aleksiad'ı yazmasındaki dürtü onun kadınların yapabileceklerine inandığını da göstermektedir. Ayrıca eserinde imparatorluğu yönetenin kadınlar olduğunu söyleyerek aslında döneminin ataerkil düzenine de gülümseyen bir bakış fırlatır.

Anna, toplumsal cinsiyetinin ve Bizans sosyal katmanlarının tüm kesimlerinde hüküm süren ataerkil söylemin getirdiği politik sınırlamaların farkındaydı. Bu nedenle onun, siyasete ilgi duyan ve toplumsal cinsiyetle ilgili konularla kaçınılmaz olarak ilgilenen kişisel bir ideolojiyi yaymak için güçlü bir aracı kullanan, ancak ortaçağda yaşamış olan bir kadın olduğunu unutmamalıyız (Vilimonovic 2015, 10).

KAYNAKÇA

Alice-Mary Talbot, "Women", *The Byzantines*, Ed: G. Cavallo, University of Chicago Press, 1997, 117–143.

Angeliki Laiou, "Introduction: Why Anna Komnena?", *Anna Komnena and Her Times*, Ed: Thalia Gouma-Peterson, New York 2000, 1-14.

Anna Komnena, *Aleksiad*, Çeviren: Bilge Umar, *İnkılap Kitabevi Yayınları*, Ankara 1996.

Angeliki E. Laiou, "The Role of Women in Byzantine Society" *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik* 31/1., 1981, 233–60.

Ayben Soner, "Yapı ve Fail İlişkisinden Hareketle Ataerkil İdeoloji ve Toplumsal Cinsiyet Etkileşimini Anlamak", *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü yayımlanmamış yüksek lisans tezi*, 2012.

Barbara Hill, *Bizans İmparatorluk Kadınları, İktidar, Himaye ve İdeoloji*, Çev: Elif Tökete Tut, *Tarih Vakfı Yurt Yayınları*, Ankara 2003.

Barbara Hill, "Anna Komnena", *Women and Gender in Medieval Europe An Encyclopedia*, Ed: Margaret Schaus, USA , 2006.

Barbara Hill, "Actions Speak Louder than Words: Anna Komnene's Attempted Usurpation", *Anna Komnena and Her Times*, Ed: Thalia Gouma-Peterson, New York 2000, 45-62.

Barbara Hill, “Alexios I Komnenos and the Imperial Women Alexios I. Komnenos, Ed. Margaret Mullet ve Dion Smythe, Belfast Byzantine Texts and Translations, 1996, 37-54.

Bilge Umar (çeviri), Anna Komnena, Aleksiad, Inkılap Kitabevi Yayınları, Ankara 1996.

Carolyn Connor, Bizans'ın Kadınları, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2011.

Dilek Maktal Canko, “Bizans Dünyasında ve Sanatında Kadının Yeri”, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış doktora tezi, 2016.

Dilek Maktal Canko, “Bizanslı Kadının Günlük Yaşamından Yansımalar”, Prof. Dr. Nuran Şahin’e Armağan Kitabı EPIPHANEIA, Ege Üniversitesi Yayınları, 2018, 257-270.

Fatmagül Berktaş, “Felsefenin Kadına Bakışı”, Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet çalışmaları Eşitsizlikler Mücadeleler Kazanımlar, ED: Hülya Durudoğan, Fatoş Gökşen, Bertil Emrak Oder, Deniz Yüksek, Koç Üniversitesi Yayınları, 2010, 23-33.

Georg Ostrogorsky, Bizans Devleri Tarihi, Çev: Fikret Işıltan, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1986

Georgina Bucler, Anna Comnena A Study, Oxford University Press, Londra 1929.

James Howard-Johnston, “Anna Komnena and the Alexiad”, Alexios I. Komnenos, Ed. Margaret Mullet ve Dion Smythe, Belfast Byzantine Texts and Translations, 1996, 260-301.

Jakov Ljubarskij, “Why Is the Alexiad a Masterpiece of Byzantine Literature?”, Anna Komnena and Her Times, Ed: Thalia GoumaPeterson, New York 2000, 169-186.

Larisa Vilimonovic, “Gendering Politics – The Female Authorial Voice of Anna Komnene”, Godsnjak Za Drustvenu Istoriju I, 2015, 7-36.

Liz James, “Introduction: Women's Studies, Gender Studies, Byzantine Studies”, Women, Men and Eunuchs Gender in Byzantium, Ed: Liz James, 1997, xi-xxiv.

Lynda Garland, "Conformity and License at the Byzantine Court in the Eleventh and Twelfth Centuries: The Case of Imperial Women," Byzantinische Forschungen 21, 1995, 101–115.

Nikephoros Bryennios, Tarihin Özü, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2008.

Ruth Macrides, “The Pen and The Sword: Who Wrote the Alexiad?”, Anna Komnena and Her Times, Ed: Thalia Gouma-Peterson, New York 2000, 63-82.

Simone de Beauvoir, Kadın İkinci Cins, C: 1-2-3., Payel Yayınları, 1976.

Suat Başar Çağlan, “Aleksiad Üzerinden Bizans Edebiyatında Düzyazı”, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İzmir 2011.